

RZECZYWISTOŚĆ HYBRYDALNA

POMIĘDZY
BYTAMI

REDAKCJA
SYLWIA
JASKUŁA

RZECZYWISTOŚĆ HYBRYDALNA

RZECZYWISTOŚĆ HYBRYDALNA

POMIĘDZY BYTAMI

POD REDAKCJĄ
SYLWII JASKUŁY

Kraków 2022

Sylvia Jaskuła
Akademia Nauk Stosowanych w Łomży
✉ <https://orcid.org/0000-0003-2033-5097>
✉ sjaskula@ansl.edu.pl

© Copyright by individual authors, 2022

Recenzja
dr hab. Maria Groenwald, prof. A-ANS

Opracowanie redakcyjne
Agnieszka Adamczyk-Karwowska

Projekt okładki
Marta Jaszczuk

ISBN 978-83-8138-832-0 (druk)
ISBN 978-83-8138-833-7 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788381388337>

Publikacja sfinansowana przez Ministerstwo Edukacji i Nauki w ramach programu: Społeczna odpowiedzialność nauki. Projekt: Wychowanie w świecie wirtualnym, umowa nr SONP/SP/512696/2021

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI

Wstęp	7

ROZDZIAŁ I. ŚWIAT HYBRYDALNY

Sylvia Jaskuła, Rzeczywistość hybrydalna	13
Józef Łucyszyn, Klaudia Śledzińska, Aksjonormatywne dylematy świata hybrydalnego	33
Leszek Korporowicz, Ambiwalencje kulturowych hybrydyzacji ...	53
Ewa Chłudzińska, Pejzaże rzeczywistości hybrydalnej – kilka odsłon	75

ROZDZIAŁ II. CZŁOWIEK W ŚWIECIE HYBRYDALNYM

Jerzy Nikitorowicz, Tożsamość hybrydowa człowieka. Udręka czy wartość psychologiczno-kulturowa?	93
Tadeusz Paleczny, Tożsamość hybrydalna w cyberprzestrzeni. Przekraczanie granic kulturowych	109
Anna Karnat, Socjologiczne refleksje wokół tożsamości i identyfikacji społecznych. Status kategorii jednostki w wieloznacznej nowoczesności	123
Monika Surawska, <i>Homo agens</i> czy <i>homo technicus</i> ? Kim jest człowiek w świecie hybrydalnym	147

ROZDZIAŁ III. W PRZESTRZENI EDUKACJI

Anna Bartkowiak , Skuteczność stosowania technologii informacyjnej w edukacji szkolnej	159
Izabela Sekścińska, Agnieszka Piórkowska , Education in the Digital Age: Some Implications for Teaching and Teacher Training	181
Dorota Cybulska , Ocena skuteczności oddziaływania wychowawczego realizowanego w przestrzeni wirtualnej. Wprowadzenie	205

ROZDZIAŁ IV. ZAGROŻENIA I WYZWANIA

Olga Modzelewska , Tożsamości człowieka a hybrydyzacja życia społecznego – nowe perspektywy czy zagrożenie dla jednostki? ..	223
Paweł Migąła , Cyberbullying jako nowe zjawisko przemocy elektronicznej patologizujące zachowanie młodzieży	241
Hanna Arciszewska , Hejt w sieci jako wyzwanie dla współczesnej tolerancji	267
Gennadii Stavytskyi , Socio-Psychological Factors of Hybridization of Personality in the Globalized World	283
Indeks nazwisk	299

AKSJONORMATYWNE DYLEMATY ŚWIATA HYBRYDALNEGO

Józef Łucyszyn CM

Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy w Krakowie

Klaudia Śledzińska

*W naszej epoce środki przekazu są nie tylko odrębnym
„światem”, ale kulturą i cywilizacją¹.*

Internet z jednej strony usprawnił codzienne życie oraz dał wszechstronne możliwości kontaktu i przekazywania wiadomości, z drugiej jednak – wraz z jego rozpowszechnieniem pojawiły się zagrożenia, których konsekwencji wciąż nie jesteśmy pewni. Jest to medium wypełniające znaczną część życia większości ludzi cywilizacji zachodniej. Korzystanie z sieci ułatwia organizowanie pracy, jest źródłem rozrywki i nauki, a przede wszystkim umożliwia kontakt z rodziną czy ze znajomymi, nawet mieszkającymi bardzo blisko, a także z klientami, pracownikami czy zwierzchnikami. W sieci kupuje się praktycznie wszystko. Staje się ona dla człowieka określonym otoczeniem antropologicznym i konkretnym kontekstem egzystencjalnym. Popularne jest powiedzenie, że „jeżeli cię nie ma w sieci, to nie istniejesz”. Z tego narzędzia korzystają dziś zarówno ludzie młodzi, wychowani na zdobyczach techniki i dynamicznie rozwijających się nowych technologiach, jak i starsi, których zafascynowały nadzwyczajne możliwości, które te technologie oferują. W świecie wirtualnym pojawia się

.....
¹ Jan Paweł II, *Ecclesia in Africa*, 71.

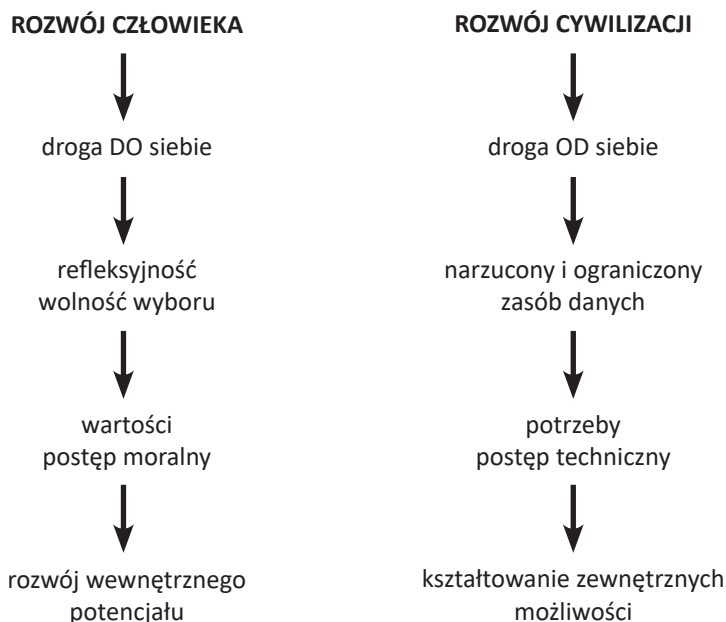
m.in. możliwość tworzenia siebie w dowolny sposób, według własnych bardzo indywidualnych i subiektywnych potrzeb – można tworzyć i zmieniać własną tożsamość, zmieniać charakter własnej podmiotowości czy zmieniać podmiot na przedmiot, a nawet na produkt.

W rzeczywistości tej człowiek, ze swoją naturą, podmiotowością, tożsamością, możliwością poznawania i rozumienia w wielu aspektach, poddany jest konieczności uzależniania się od rozwiązań technologicznych, narzucanych sposobów zachowania czy dokonywania wyborów zgodnych z obowiązującym systemem potrzeb, często z pominięciem systemu wartości. Natomiast odpowiedzialny wybór jest możliwy w świecie jasno zdefiniowanego systemu wartości przy zachowaniu samoświadomości, wolności i określonej tożsamości. Pojawia się więc problem, czy w świecie, który powstaje w sytuacji przenikania się tego, co realne, z tym, co wirtualne, a więc w świecie hybrydalnym, jest możliwe stworzenie i zapewnienie warunków dla osadzenia w nim wartości? Czy jest możliwe wartościowanie, tworzenie norm, a co za tym idzie – odpowiedzialne funkcjonowanie?

Dynamiczne przemiany cywilizacyjne ostatnich dziesięcioleci spowodowały zagubienie na wielu poziomach życia społecznego. W nauce ujawnił się dyskurs upłynniający znaczenia i wprowadzający chaos epistemologiczny, co z kolei stało się przyczyną uznania wyższości drogi rozwoju cywilizacji i technologii nad drogą rozwoju człowieka (por. schemat 1). Konsekwencją przyjmowanych rozwiązań stało się załamanie systemu aksjologicznego i normatywnego, który uznawano dotychczas za zdeterminowany niezmienną naturą ludzkiego działania. Nadzwyczajny postęp technologiczny, a także zwrot od kultury charakteru do kultury osobowości spowodowały koncentrację wokół zewnętrznych możliwości zaspokajania potrzeb i zdobywania uznania społecznego. Droga rozwoju cywilizacji, a więc droga „od człowieka”, zyskała prymat nad drogą rozwoju człowieka².

---

² Por. K. Śledzińska, *The Dynamics of the Axio-Normative Field in the Context of the Globalization Process*, [w:] *Responsibility–Participation–Conscious Citizenship: The Dilemmas of Global Education*, ed. K. Śledzińska, Warszawskie Wydawnictwo Socjologiczne, Warszawa 2017, s. 17.

Schemat 1. Drogi rozwoju człowieka i cywilizacji

Źródło: K. Śledzińska, opracowanie własne.

Istotne z punktu widzenia przemian pola aksjonormatywnego przejście od kultury charakteru do kultury osobowości, czyli od wartości wewnętrznych do wartości zewnętrznych, dokonało się już na początku XX w. Z „dawną” kulturą charakteru związane były takie pojęcia, jak: obywatelstwo, obowiązek, demokracja, praca, honor, reputacja, moralność. Natomiast „nowa” kultura osobowości, kultura robienia wrażenia na innych i wyróżniania się w tłumie, zwróciła uwagę na takie kategorie, jak: fascynacja, atrakcyjność, oszołomienie, kreatywność, dominacja, siła, moc, zdecydowanie. Kultura charakteru kształtowała zdolność identyfikowania wartości moralnych, kultura osobowości zaś kładła nacisk na powierzchowność i zewnętrzną ekspresję. Diagnozy kultury ponowoczesnej potwierdzały opinie o tym, że sprzyja ona zjawiskom utrzymującym człowieka w stanie fikcji i że jest coraz mniej conceptualna, a coraz bardziej estetyczna. „Bycie sobą” oznacza tu czasowy wygodny okazjonalny zakup – towar na bogatym rynku tożsamości oraz kolekcjonowanie przyjemnych

wrażeń, a unikanie uczuć bólu, przykrości czy oporu. W przejściu od wartości moralno-deontologicznych do wartości estetyczno-utylitarnych również można dostrzec wyraźny kryzys epistemologiczny³.

Paradoks zaznacza się w tym, że choć jedną z cech nowoczesnego świata i nowoczesnego człowieka jest rozwój świadomości siebie, to dominacja postępu technicznego w tej sytuacji ogranicza tę świadomość. Miejsce wartości zajmują bowiem sposoby zaspokajania potrzeb i tworzenia nowych potrzeb służących kształtowaniu zewnętrznych możliwości. Człowiek przestał identyfikować znaczenia i wartości, bo przestał identyfikować siebie jako wartość, co ostatecznie prowadzi do doświadczenia egzystencjalnej pustki i braku sensu. Ów nihilizm wynika także z mylenia ludzkiej godności ze zwykłą przydatnością, z zacierania lub ignorowania różnicy między byciem człowiekiem wartościowym w sensie godności a byciem wartościowym w sensie użyteczności. Uprzedmiotowiony człowiek pozbawiony wsparcia w trwałym porządku wartości i norm staje się jedynie zlepkim możliwości⁴.

Odpowiedzią na epistemologiczny chaos nie jest jednak powrót do dawnego sposobu myślenia, porzucenie drogi rozwoju technologii i cywilizacji czy odrzucenie propozycji kultury osobowości. Nowe spojrzenie zakłada konieczność uwzględnienia równoważności dawnych i nowych rozwiązań, hybrydalnego połączenia kultury charakteru z kulturą osobowości oraz uznania współzależności dróg rozwoju człowieka i cywilizacji. Rozwój człowieka nie może być – na wzór cywilizacji – skierowany tylko na zewnątrz i nie może uwzględniać jedynie potrzeb. Natomiast wizerunek zewnętrzny, tak istotny dla kultury osobowości, można kształtować poprzez wewnętrzny charakter oparty na systemie aksjonormatywnym. Kierunek rozwoju cywilizacji zależy od rozwoju wewnętrznego potencjału człowieka i jego zdolności świadomego wyboru wartości, co przy podejściu ściśle technokratycznym traci znaczenie, bo o tym, co jest istotne dla rozwoju człowieka, zaczynają decydować maszyny i algorytmy.

Poszukiwanie sposobów na pobudzenie procesów komunikacji społecznej oraz integracji osobowościowej i kulturowej być może otwiera drogę powrotu do siebie jako podmiotu i do swojej tożsamo-

---

³ Por. *ibidem*, s. 20.

⁴ Por. *ibidem*, s. 20-21.

ści. Nie ma jednak pewności, czy w dynamicznym i zróżnicowanym kulturowo świecie hybrydalnym jest to możliwe. Spotkanie z odmiennymi kulturami może ułatwiać i pobudzać komunikację i autoidentyfikację, ale po spełnieniu określonych warunków. Leszek Korporowicz zauważa, że

różnorodność kulturowa nie musi, niejako automatycznie, sprzyjać komunikacji międzykulturowej, jak i budować poczucia tożsamości kulturowej. W obu przypadkach wymagany jest bowiem głębszy wgląd w świat znaczeń podzielanych, poznawanych i przekazywanych, zarówno gdy dokonuje się to bezpośrednio, jak i pośrednio w medialnych systemach komunikowania⁵.

Określenie kryteriów stymulowania procesów społecznych, a szczególnie określenie sposobu istnienia wartości w świecie hybrydalnym, stanowi więc nie lada wyzwanie dla współczesnej nauki, przede wszystkim ze względu na złożoność i wielopłaszczyznowość tego nowego kulturowego środowiska.

Jan Paweł II w swoim nauczaniu podkreślał, że świat wartości poddawany jest nieustannej próbie na tzw. współczesnych areopagach, do których należy także świat sieci. Tu właśnie pojęcie wartości ulega często redefiniowaniu w nurcie instrumentalnego subiektywizmu, a jego charakter wciąż zmienia się ze względu na przemijające ideologie. Rodzi to wiele niepokojów i wątpliwości. Z jednej strony sieć jednoczy ludzkość i czyni z niej, jak to się określa, „globalną wioskę”, a z drugiej – sposób kreowania i przekazu informacji tworzy chaos epistemologiczny i aksjologiczny. Jan Paweł II stwierdza, że

[...] środki społecznego przekazu osiągnęły takie znaczenie, że dla wielu są głównym narzędziem informacyjnym i formacyjnym, przewodnikiem i natchnieniem w zachowaniach indywidualnych, rodzinnych, społecznych. Przede wszystkim, nowe pokolenia wzrastają w świecie uwarunkowanym przez mass-

---

⁵ L. Korporowicz, *Komunikacja symboliczna w rozwoju tożsamości kulturowej*, [w:] *Tożsamość polska w odmiennych kontekstach*, red. L. Dyczewski, D. Wadowski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, s. 406.

-media. „Areopag” ten został, być może, nieco zaniedbany. [...] Jest to problem złożony, gdyż kultura ta rodzi się bardziej jeszcze aniżeli z przekazywanych treści, z samego faktu, że istnieją nowe sposoby przekazu z nowymi językami, nowymi technikami, nowymi postawami psychologicznymi⁶.

Kazimierz Korab podaje trzy sposoby rozumienia i definiowania świata wirtualnego: jako zespołu instrumentów, jako źródła lub obrotu doświadczeń lub jako zupełnie nowej rzeczywistości⁷. Przestrzeń świata wirtualnego definiowana w ten sposób i tak rozumiana bywa z powodzeniem wykorzystywana w rozmaitych dziedzinach zarówno teoretycznie, jak i praktycznie. Przez fakt takiego wykorzystania elementy świata wirtualnego często przejmują znamiona podmiotowości świata realnego, wskazując przez to, że świat realny stanowi istotny układ odniesienia dla świata wirtualnego. Może to stanowić podstawę i uzasadnienie zajmowania się aksjologicznym wymiarem powstającego w ten sposób świata hybrydalnego. Szczególnie widoczne jest to w obszarze synchronizacji między systemem czy też procesem pracy mechanizmów i urządzeń technicznych z ośrodkami psychiki i samoświadomości człowieka, które spełniają funkcje poznawcze, zmysłowe oraz decydują o jego tożsamości i charakterze wszelkich relacji. Przy czym status ontologiczny rzeczywistości wirtualnej, a w konsekwencji również hybrydalnej, nie jest do końca jasny. Do analizy używana jest tutaj kategoria immersji rozumiana w znaczeniu alegorycznym jako zanurzenie czy wręcz pochłanianie osoby przez elektroniczną rzeczywistość. Chociaż wśród analityków powyższego zjawiska w aspekcie ontologicznym istnieją różnice, to co do zasady immersji są w większości zgodni. Immersja pozwala na doświadczenie świata wirtualnego, nieistniejącego obiektywnie, a pojawiającego się wyłącznie jako doświadczany przez człowieka. To właśnie hybrydalność sprawia, że obiektywny jest sam akt doświadczenia, przy czym istnienie świata wirtualnego jest wtórne wobec doświadczającego go człowieka⁸.

⁶ Jan Paweł II, *Redemptoris missio*, 37.

⁷ Por. K. Korab, *Filozofia i socjologia wirtualnej rzeczywistości*, [w:] *Wirtual. Czy nowy wsłaniały świat?*, red. K. Korab, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010, s. 7-13.

⁸ Por. *ibidem*, s. 14-19.

Trudna do identyfikacji w tych warunkach podmiotowość, w której zawiera się potwierdzenie własnej wartości, wyrasta z podwójnego korzenia tożsamości i racjonalności. Problem komunikacji podmiotowości dotyczy więc wypracowania tego, co pozwala na autoidentyfikację oraz nadanie znaczenia doświadczeniom. Aby mieć podmiotowość trzeba być zdolnym do strategicznego kierowania swoim działaniem wobec różnych czynników wewnętrznych i zewnętrznych oraz zachowywać pewnego rodzaju refleksyjną świadomość. Wymaga to również orientacji wobec aksjologicznego systemu odniesień, wobec przestrzeni wartości i wobec dobra⁹. W niedookreślonym aksjonormatywnie świecie hybrydalnym rodzi to dylematy związane z pojęciem odpowiedzialności.

Jak zaznaczał Roman Ingarden, sprawca podejmuje i spełnia odpowiedzialne działanie przy zrozumieniu sytuacji powstającej w wyniku działania, jak i motywów działania widzianych w aspekcie wartości. We wszystkich fazach działania sprawca uświadamia sobie związek z pozytywną lub negatywną wartością jego wyniku i podejmuje je bądź kontynuuje ze świadomą aprobatą tej wartości. Kiedy działanie i jego wynik są absolutnie neutralne co do wartości, sprawca jest wprawdzie ich twórcą, ale to nie pozwala, by wyłoniło się pytanie o jego odpowiedzialność. W sytuacji, gdy nie istnieją żadne wartości oraz zachodzące między nimi związki, nie może istnieć również prawdziwa odpowiedzialność¹⁰.

Karol Wojtyła rozumiał odpowiedzialność jako fakt wewnątrzosobowy, przeżywany przez człowieka w najściślejszej łączności z sumieniem. To zdolność, która ukierunkowuje wolność w stronę samodzielnego „odpowiadania na wartości”. Zdolność ta w szczególny sposób integruje działanie człowieka, nadając temu działaniu rys osobowej transcendencji. Człowiek dlatego bywa odpowiedzialny za swe czyny i dlatego przeżywa odpowiedzialność, że ma zdolność odpowiadania na wartości i świadomość możliwości realizacji pewnych wartości. Zdolność odpowiadania na wartości zakłada relację do prawdy,

---

⁹ Por. C. Taylor, *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*, przeł. M. Gruszczyński et al., PWN, Warszawa 2001, s. 62-67.

¹⁰ Por. R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, przeł. A. Węgrzecki, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2009, s. 73 i nn.

w której zakorzenia się powinnośc jako moc normatywna prawdy. Powinność zaś stanowi dojrzałą postać odpowiadania na wartości, z którą najbliższą związana jest odpowiedzialność. Chodzi o to, aby skierowanie do przedmiotu było prawdziwe, żeby odpowiadało adekwatnej wartości przedmiotu. Na przykład, gdy czyn osoby ma za przedmiot drugą osobę, trzeba, by to skierowanie przedmiotowe odpowiadało wartości osoby. Zachodzi powinność odniesienia się do przedmiotu według jego prawdziwej wartości, a w parze z nią rodzi się odpowiedzialność za przedmiot pod kątem jego wartości, czyli odpowiedzialność za wartość¹¹. Wymogiem osobowego przeżycia wartości jest więc przenikanie wrażliwości prawdą, ponieważ autentyczną wolność warunkuje odniesienie do prawdy. Odpowiedzialność jest sposobem wyzwolenia przez prawdę, sposobem osiągania wolności¹².

Problem odpowiedzialności dotyczy także kwestii tożsamości, gdy ze względu na wirtualność niemożliwe jest jej stwierdzenie i potwierdzenie, ponieważ to tożsamość zawiera w sobie imperatyw zobowiązań. Ciągła zmiana tożsamości z jednej strony sprawia trudność identyfikowania z zewnątrz, a z drugiej – ostatecznie może stwarzać problem podmiotowy, samoidentyfikacji oraz zagubienia osobowościowego w powstającym w ten sposób awatarze. Związanie się z awatarem może być bardzo sugestywne. Może dawać przekonanie o pełnej kontroli i decydowaniu, jak i wrażenie, że to wielokrotniony awatar tworzy zależności decydujące o człowieku¹³.

Jest to ucieczka od rzeczywistości w „nicość”, nieokreśloność, płynność i poddanie się zależnościom obowiązującym wirtualnie. Taka ucieczka ma ukryć lęk, niepewność, niepokój w świecie jedynie przypominającym i imitującym rzeczywistość¹⁴. Sam fakt ucieczki ze świata realnego eliminuje już kryteria aksjologiczne i wyklucza normy. Świat hybrydalny tworzy przestrzeń quasi-aksjologiczną, która nie porządkuje, ale raczej wprowadza chaos aksjologiczny, uniemożliwiający stosowanie norm i moralnych sądów wartościujących. Ponad-

---

¹¹ Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, [w:] *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, KUL, Lublin 2000, s. 212-213.

¹² Por. W. Stróżewski, *Logos, wartość, miłość*, Znak, Kraków 2013, s. 116.

¹³ Por. K. Korab, *op. cit.*, s. 29-33.

¹⁴ Por. M. Podkowińska, *Kształtowanie tożsamości w internecie*, [w:] *Wirtual...*, s. 105.

to pozornie koncentruje się na doznaniach teraźniejszych, proponuje konsumpcję własnych aktualnych wrażeń, zamykając w teraźniejszości także przyszłość. Jednak w rzeczywistości wirtualność jest ucieczką przed teraźniejszością. Wszystko, co proponuje świat wirtualny, a co za tym idzie – w dużym stopniu również hybrydalny, jest doznawaniem i konsumowaniem przeszłości. Jest to bowiem świat uprzednio wytworzony, zaprogramowany, ukierunkowany na manipulację, a nawet na eliminowanie refleksyjności człowieka. Chodzi w nim o stworzenie takiej iluzji rzeczywistości, w której wszystkie zmysły będą zaangażowane, tak jak w świecie realnym. W konsekwencji prowadzi to do silnej emocjonalizacji doświadczenia i upośledzenia – kluczowych dla procesu kształtowania podmiotowości – funkcji świadomości.

W otoczeniu wirtualnym świadomość, przy niskim poziomie refleksyjności, jest instrumentalizowana. Iluzja powoduje, że w swej funkcji poznawczej świadomość odzwierciedla jedynie złudzenia przedmiotów, poglądów i znaczeń. W świecie realnym świadomość odzwierciedla to, co zostało już poznane – jest jakby rozumieniem zrozumianego. Nie jest więc właściwe świadomości czynne rozumienie przedmiotów i konstytuowanie ich znaczeń, ale raczej utrzymywanie ich w świetle umożliwiającym ich odzwierciedlenie i uwewnętrznienie (interioryzacje) – znalezienie im miejsca wewnątrz podmiotu. To, co jest przedmiotem poznania, zrozumienia i wiedzy, jest także przedmiotem świadomości. Szczególnym rodzajem interioryzowanej wiedzy jest samowiedza, czyli poznawcze przeniknięcie siebie, zarówno szczegółów związanych z własnym „ja”, jak i uogólnień w postaci wszelkich poglądów o sobie samym oraz ocen siebie samego. W świecie hybrydalnym skierowanie ku iluzorycznym potrzebom zewnętrznym zakłóca ten proces, co ma konsekwencje dla wewnętrznej spójności człowieka. Spójność samowiedzy ze świadomością jest bowiem podstawowym czynnikiem wewnętrznej równowagi osoby – tak kształtuje się samoświadomość. Świadomość odsłania człowieka niejako do wewnątrz w jego swoistej odrębności i konkretności. Przenikanie do świadomości różnego rodzaju doświadczeń emocjonalnych, począwszy od doświadczenia własnego ciała, poprzez doświadczenie siebie, a skończywszy na relacyjnym doświadczeniu świata, kształtuje indywidualną wrażliwość w każdym człowieku. Emocje i uczucia, które odgrywają ważną rolę w świecie hybrydalnym, pod pewnym

względem intensyfikują działania człowieka, pod innym wpływają na nie ograniczająco czy wręcz paraliżująco. Wrażliwość bierze udział w przeżywaniu wartości, ale autentyczność i podmiotowość uwarunkowane są dojrzałym odniesieniem do prawdy, a nie tylko samą wrażliwością¹⁵.

Próba identyfikacji i implementacji odwołującego się do prawdy, jednoznacznego systemu wartości i norm w ramach świata hybrydalnego wydaje się niełatwym zadaniem. Pierwszą trudnością na tej drodze może okazać się samo pojęcie wartości, poszukiwanie definicji wartości od wieków bowiem zaprzętało umysły filozofów. Dziś także istnieje spór o charakter wartości. Dotyczy to m.in. zakresu ich niezależności i stałości, ponadczasowości czy uzależnienia od warunków, w których mają być stosowane¹⁶. Wartości rozważane są w różnych kontekstach. Mogą mieć status obiektywny, jako twierdzenia pierwotne, idee, lub też status subiektywny, jako twierdzenia uzależnione od podmiotu. W literaturze fenomenologicznej rozróżniane są wartości witalne (użytkowe), kulturowe (poznawcze, estetyczne i socjalne) oraz moralne¹⁷. W tradycji chrześcijańskiej ukazywane są jako „dobro”, które związane jest z bytem najdoskonalszym, ponieważ jest mu podporządkowane. Stąd gwarantem jedności bytu i dobra jest sam Bóg. Z tej zależności bytu i dobra wywodzone jest rozumienie doskonałości i wartości szczegółowych¹⁸. Prowadzi to do myślenia o wartościach jako o bytach obowiązujących, co związane jest z doskonałością. Z tego też wynika jedna z podstawowych funkcji rozumu ludzkiego, którą stanowią sądy wartościujące, gdzie kryteriami są powinności etyczne, wynikające z istoty bytu i jego podmiotowości¹⁹. Wartości

¹⁵ Por. K. Śledzińska, *Humanity Recovered: Social Theories between Individualism and Totalism: Conceptions of Karol Wojtyła and Margaret S. Archer*, [w:] *Critical Realism and Humanity in the Social Sciences: Archerian Studies*, eds K. Śledzińska, K. Wielecki, vol. 1, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2016, s. 140-142.

¹⁶ Por. K. Ostrowska, *Żyjemy w świecie wartości – wywiad z prof. dr hab. Krystyną Ostrowską*, <http://www.swiatwartosci.pl/?p=/swiatwartosci/pl/1/13/4/1/index> (20.09.2018).

¹⁷ Por. R. Ingarden, *Przeżycie, dzieło, wartość*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1966, s. 221.

¹⁸ Por. W. Stróżewski, *op. cit.*, s. 43-44.

¹⁹ Por. T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, WAM, Kraków 1974, s. 113-119.

są źródłem motywacji, przekonań i są siłą sprawczą ludzkiego działania. A zatem wartości kształtują człowieka, stają się podstawą jego czynów i, jako kryterium wartościowania siebie, innych i otaczającej rzeczywistości, należą do integralnych elementów podmiotowości. W takim kontekście człowiek zaczyna się identyfikować bądź też zaczyna być identyfikowany z prawdą, dobrem czy sprawiedliwością²⁰. Urzeczywistnianie wartości oznacza zatem podejmowanie wysiłku i stwarzanie warunków, aby wartości pojawiły się w przestrzeni życiowej człowieka jako czynnik stabilizujący i kształtujący, aby człowiek żył w świecie wartości i mógł na nie i za nie odpowiadać²¹. Daje to poczucie pewności, bezpieczeństwa i uczestnictwa wraz z wynikającą z niego odpowiedzialnością.

Kolejnym problemem jest odwoływanie się do prawdy. Świat realny weryfikowany jest przez odniesienie do prawdy, chociaż znaczenie mają również oceny nie zawsze związane z prawdą. Chaos systemowy w definiowaniu prawdy doprowadza do wynaturzeń w społeczeństwie. Świat wirtualny znajduje swe oparcie w wyobraźni i wyobrażeniach. Mimo że wyobraźnia wykorzystuje rozum oraz racjonalne kryteria, to jednak w tym przypadku tworzy często nowy, nierzeczywisty świat. Cechą odróżniającą tego typu wyobrażenia od spostrzeżeń jest ich niewyrazistość, płynność i zmienność. Są zwykle ubogie w treść, w przeciwieństwie do spostrzeżeń, które treść mają bogatą. Ponadto wyobrażenia są umieszczane w przestrzeni subiektywnej, mglistej i bliżej nieokreślonej²². Nadanie prymatu wyobrażeniom i wyobraźni powoduje powrót do imaginacjonizmu. Po czasach mitów utrwalanych pokoleniowo i utopii weryfikowanych historycznie, nowoczesne technologie sprzyjają dzisiaj wytwarzaniu i promowaniu światów nierzeczywistych i wymaginowanych. Zachwyty fikcją powoduje „usuwanie” rozumu z ludzkiego działania – dehumanizację, preferując zachowania odruchowe. Inteligencja jest zastępowana sprawnością techniczną, a skuteczność i sprawstwo czynu – aktywnością. W przypadku spontanicznych zachowań odruchowych trudno jest mówić o odpowiedzialności, skoro brakuje w nich aktualnej świadomości.

---

²⁰ Por. K. Ostrowska, *W poszukiwaniu wartości*, GWP, Gdańsk 1974, s. 14.

²¹ Por. W. Stróżewski, *W kręgu wartości*, Znak, Kraków 1992, s. 60 i nn.

²² Por. K. Michalski, *Dilatato corde*, WITKM, Kraków 2002, s. 197-198.

mości, wolności wyboru, dobrowolności oraz odniesienia do wartości wewnętrznych.

Jeżeli w tak powstającym świecie wirtualność, a więc nierealność, staje się pierwszoplanowa i podporządkowuje sobie świat realny, to prawda traci sens, ponieważ zanikają w nim dotychczasowe umocowania dla prawdy, zmienia się też cały porządek teoriopoznawczy. Rozum zostaje podporządkowany wyobraźni, a prawda – fikcji, logiczne myślenie zostaje zastąpione opowiadaniem bajek, niewiarygodnych historii (tzw. *storytelling*). Sprawna komunikacja zastępuje myślenie, co powoduje, że zamiast *cogito ergo sum* mamy *communico ergo sum*²³. Konsekwencją jest zmiana perspektywy ontologicznej. Świat realny w opisie ontycznym istnieje jako jedyny – jest rzeczywisty i dookreślony, choć podlega naturalnej zmienności. Natomiast światów wyobrażonych, wirtualnych, za każdym razem może być nieokreślona liczba i są nie tylko zmienne, lecz także nieprzewidywalne i trudne do zdefiniowania przy pomocy tradycyjnych kategorii pojęciowych.

Problem dotyczy więc przede wszystkim sfery ontycznej, podmiotowości i tożsamości, a także sądów wartościujących związanych z odpowiedzialnością, które w realnym świecie odnoszą się do czynów ludzkich. Natomiast w świecie wirtualnym, w którym mamy raczej do czynienia z aktywnością, sądy wartościujące, a co za tym idzie – odpowiedzialność, już nie są tak oczywiste. Zwłaszcza że jest to aktywność w świecie, który jest nazywany postmodernistyczną płynną wielorzęczystością. Podobnie jak w postmodernizmie, w świecie wirtualnym aktywność jest bezcelowa, ważne jest samo działanie bez osadzania go w kategoriach przyczynowo-skutkowych – ważne jest, by biec, natomiast mniej ważne, dokąd i po co. Łączenie tej sfery nieokreśloności ze światem realnym przez immersję tworzy rzeczywistość hybrydalną. W tak skomplikowanej i dynamicznie zmieniającej się przestrzeni opisanie i potwierdzenie istnienia systemu wartości i norm jest bardzo trudne. Paradoksalnie jednak jest to korzystne z punktu widzenia podtrzymywania i utrwalania proponowanego w świecie wirtualnym systemu zaspokajania potrzeb, korzystnego wrażenia, przyjaznego wizerunku, tożsamości deklaratywnej, a więc wszystkiego, co „wyprowadza” człowieka na zewnątrz, co odbiera mu możliwości kształtowania

²³ Por. K. Korab, *op. cit.*, s. 29.

swojego wnętrza, swojego charakteru, co wpisuje się w tak popularną obecnie kulturę osobowości. Identyfikacja systemu wartości i norm jest jednak kluczowa z punktu widzenia podmiotowego sprawstwa i odpowiedzialnego kreowania rzeczywistości – także wirtualnej czy hybrydalnej. Szczególnie że, jak podkreślał Karol Wojtyła, jakość czynu przechodzi na sprawcę:

Jakość czynów, która zależy od normy moralności, a ostatecznie od sumienia, przechodzi na człowieka – sprawcę czynów. Sprawczość sama nie jest jeszcze źródłem stawania się człowieka moralnie dobrym lub złym – decyduje o tym odniesienie do tego, co nazywamy normą moralności – tym niemniej nie ma takiego stawania się, takiego *fieri* człowieka bez sprawczości²⁴.

Świat hybrydalny tworzy z jednej strony konkretność podmiotu oraz skuteczność czynu, a z drugiej – anonimowość i nieokreśloność aktywności w płynnej wielorzeczywistości. Przy próbie porównywania tych środowisk odkrywa się, że na tym samym poziomie posiadają one różne natury. Ponadto świat hybrydalny, zakładając immersję, uwzględnia również możliwość nieodwracalności skutków działań pozbawionych odniesienia do jednoznacznego systemu wartości. Różnice w ocenach odmiennych poziomów takich działań powodują nowe wzajemne podporządkowanie i wzmagają chaos aksjologiczny. W świecie hybrydalnym problem ten jest praktycznie rozwiązywany dzięki stosowaniu niezobowiązującej i niejednoznacznej tożsamości „deklaratywnej”, czyli nieszczerzej, ostentacyjnej, używanej na pokaz dla uzyskania doraźnego efektu. Docenia się w ten sposób tworzoną tożsamość, ponieważ pozwala ona ukryć prawdę, można czuć się pewniej, być bardziej atrakcyjnym, ukryć prawdziwy wiek, poglądy, płeć. Taką sytuację umożliwia brak fizycznego kontaktu i przyjmowanie ról odrzucanych w świecie realnym, co na jakiś czas wzmacnia pewność siebie²⁵.

Jednak tego rodzaju tożsamość już sama w sobie zawiera wątpliwość uczestnictwa, a nawet wyklucza odpowiedzialność. Związane jest to również z utratą sensu i atrybutów kulturowych, którym przy-

---

²⁴ K. Wojtyła, *op. cit.*, s. 147.

²⁵ Por. M. Podkowińska, *op. cit.*, s. 107.

znaje się pierwszeństwo przed innymi źródłami sensu. Manuel Castells twierdzi, że chociaż jednostka może mieć wiele tożsamości, to jest to źródłem sprzeczności, zarówno w świadomości siebie samego, jak i w relacjach i w działaniu społecznym²⁶. W procesie indywidualizacji uwidacznia się, że tożsamość jest źródłem sensu sama w sobie, ponieważ opisuje system wartości charakteryzujący przestrzeń życiową. Natomiast brak zobowiązującej tożsamości i niedookreślony obszar wartości powoduje problemy również w sferze epistemologicznej i w sferze sądów wartościujących. Poważnym ograniczeniem jest deficyt prawdy związanej z cechami fizycznymi i rozpoznaniem własnej natury, a także z doświadczeniem wartości spotkania i z przeżywaniem osobowych relacji, co zakłóca proces kształtowania samowiedzy i samoświadomości.

Ponadto w świecie wyobrażonym często dopuszcza się oszustwo jako narzędzie funkcjonowania. Narusza to naturę osoby i jej godność związaną z podmiotowością, ponieważ podmiotowość rodzi się z samej natury bytu osobowego, odpowiada godności osoby ludzkiej i jest jej potwierdzeniem. Natura i godność osoby, której umysł skierowany jest ku prawdzie, sprawia, że człowiek jest zdolny nie tylko poznać, lecz także obiektywizować poznawany świat. Prawda jest ważnym elementem w poznawaniu siebie i świata, jest też źródłem transcencji człowieka wobec poznawanej i otaczającej go rzeczywistości²⁷.

Właśnie poprzez opartą na prawdzie refleksję nad własnym poznaniem człowiek objawia się samemu sobie jako indywidualność pośród świata, widzi się „od wewnątrz”, doświadcza poznanej prawdy i odczuwa zobowiązanie do jej uznania i przyjęcia. Jest to uzdolnienie do przekraczania siebie w prawdzie. Jan Paweł II przypomina, że poprzez refleksję nad własnym poznaniem człowiek odkrywa, że sposób bytowania w świecie jest nie tylko całkowicie różny od wszystkiego innego pośród świata, lecz że jest także wyróżniony, nadrzędny wobec wszystkiego innego w jego obrębie. Poprzez samowiedzę i samoświadomość człowiek zauważa, że jest osobowym podmiotem, jest osobą, która musi zmierzyć się z doświadczeniem własnej godności. Na spo-

²⁶ Por. M. Castells, *Sila tożsamości*, przeł. S. Szymański, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 22-27.

²⁷ Por. Jan Paweł II, *Fides et ratio*, 49.

tkaniu z ludźmi świata nauki Jan Paweł II mówił: „Człowiek też musi w imię prawdy o samym sobie przeciwstawić się dwojakiej pokusie: pokusie uczynienia prawdy o sobie poddaną swej wolności oraz pokusie uczynienia siebie poddanym światu rzeczy; musi się oprzeć zarówno pokusie samoubóstwienia, jak i pokusie samourzeczowienia”²⁸.

Człowiek definiuje siebie zawsze w odniesieniu do innych, a czasem także przeciw innym. Nie jest to przypadkowe, lecz jest to powszechna cecha ludzkiej egzystencji. Ważnym jest także usytuowanie siebie w przestrzeni społecznej, określenie swoich zaangażowań, zobowiązań i przynależności²⁹. W ten sposób ujawnia się i kształtuje tożsamość, która oznacza zarówno wytrwałą niezmiennność w obrębie samego siebie (niezmiennność siebie), jak i wytrwałe dzielenie – jak określa to Erik H. Erikson – pewnego rodzaju niezbędnego charakteru z innymi. Odnosi się zatem albo do świadomego poczucia tożsamości jednostkowej, albo do nieświadomego dążenia do ciągłości osobistego charakteru lub stanowi kryterium syntezy *ego*. Ostatecznie wspomaga wewnętrzną solidarność z tożsamością i ideałami grupy³⁰. Historyczne doświadczenia zmian społecznych wskazują na ewolucję świadomości własnej tożsamości. Akt autoidentyfikacji podlega przemianom wraz z ogólnie pojętymi przemianami kulturowymi. Trudność z autoidentyfikacją pojawia się, gdy model życia definiowany jest bez ściśle określonych granic, bez stałego horyzontu społecznego oraz bez trwałych kryteriów i norm³¹. Gdy dokona się aktu autoidentyfikacji, gdy ma się własne przekonania czy upodobania, własną hierarchię wartości, która odróżnia od „innych”, pojawia się praktyczna akceptacja praw przysługujących „innym”³².

²⁸ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata nauki – Lublin, 9 czerwca 1987 r.*, [w:] Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 9, s. 316-321.

²⁹ Por. P. Mazurkiewicz, *Europeizacja Europy. Tożsamość kulturowa Europy w kontekście procesów integracji*, SGE IP UKSW, Warszawa 2001, s. 33-40.

³⁰ Por. E.H. Erikson, *Tożsamość a cykl życia*, przeł. M. Żywicki, Zysk i S-ka, Poznań 2004, s. 98; J. Łucyszyn, *Polska tradycja tolerancji, w kontekście kształtowania nowego społeczeństwa. Od Pawła Włodkowica do Jana Pawła II – recepcja polskiej myśli teologicznej i politycznej*, UJPII Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2014, s. 125.

³¹ Por. M. Walzer, *O tolerancji*, PIW, Warszawa 1999, s. 107.

³² Por. P. Mazurkiewicz, *op. cit.*, s. 290.

W świecie hybrydalnym tego rodzaju procesy związane z auto-identyfikacją stają się niemożliwe z powodu problemów wynikających ze zmiennej tożsamości. Niemożliwe jest także określenie odpowiedzialności i powinności moralnych. W płynnej wielorzeczywistości nie istnieje stała tożsamość. Tożsamość deklaratywna ma charakter rozproszony, wymienny, a przede wszystkim – doraźny. Człowiek uwalnia się od jednej tożsamości, opisującej jego historię i prawdę o nim, a wybiera zdepersonalizowaną deklaratywną wielotożsamość, w której sam ciągle może tworzyć na nowo wizerunek siebie samego. Traci twarz na rzecz życia w maskach. Podobnie jak w popularnej wśród polityków tożsamości „hipokrytycznej”³³, z tą różnicą, że w płynnej wielorzeczywistości zanika granica między twarzą a maską, między prawdą a złudzeniem. Aktorstwo, udawanie, hipokryzja zasadniczo wymagają uprzedniego poznania prawdy, powinny więc opierać się na definiowalnych fundamentach aksjonormatywnych. W rzeczywistości hybrydalnej często mamy do czynienia z upośledzeniem samoświadomości, co sprzyja bezrefleksyjnemu podążaniu za złudzeniami, wyobrażeniami i maską. Tożsamość pozbawiona podstaw ontycznych staje się jednak często elementem kształtowania społeczeństwa, polityki i relacji społecznych, tworzy bowiem rzeczywistość przyjazną dla realizacji doraźnych potrzeb.

Dylematem w świecie hybrydalnym jest też czas i ocena biegu wydarzeń w kontekście chronologicznym. Czas – *chronos* – pomaga uporządkować ludzkie życie. W świecie sieci czas jest przekształcony w dwie formy: jednoczesność i beczasowość³⁴ – swoisty *kairos*, co powoduje, związane z bezpośredniością temporalną, pomieszanie bezpośrednich zdarzeń z innymi opiniami i ekspresjami. Uporządkowanie ważnych wydarzeń traci swój wewnętrzny i chronologiczny rytm, a zostaje ułożone w nowe sekwencje czasowe zależne od społecznego kontekstu ich wykorzystania. „Jest to zatem równocześnie kultura tego, co wieczne, i tego, co ulotne”³⁵. Jednak porządkowanie wy-

---

³³ Por. K. Śledzińska, *Hipokryzja i narracja symboliczna w polityce*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe”, t. 32(2), 2012, s. 113-122.

³⁴ Por. M. Castells, *Spółczesność sieci*, przeł. M. Marody, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 458-460.

³⁵ *Ibidem*, s. 459.

darzeń według rytmu czasu *chronos* ma znaczenie dla kształtowania ludzkiego doświadczenia, a także samoświadomości, podmiotowości i układu odniesień aksjonormatywnych. W historii myśli ludzkiej zawsze ścierało się i zarazem wspierało stare i nowe. *Nova et vetera* to wykorzystanie doświadczeń i dokonań poprzedników oraz otwarcie na ciekawą przyszłość i dynamizm terażniejszości³⁶. Ksiądz profesor Konstanty Michalski – misjonarz, rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, filozof, tomista, podkreślał, że „sięgamy do myśli starych nie dlatego, że stare, ani do nowych dlatego, że nowe, lecz do jednych i drugich dlatego, że prawdziwe i wiecznie żywotne”³⁷. Bezczasowość i wykorzenienie z terażniejszości uniemożliwia identyfikację wartości, samoaktualizację i tworzenie horyzontu znaczeń odpowiadających podmiotowości człowieka.

*****

Dynamika rozwoju współczesnego świata wskazuje na wiele kontrastów i sprzeczności. Przestrzeń świata hybrydalnego podlega nieustannej zmianie, a dodatkowo proces globalizacji sprawia, że użytkownicy tego świata podlegają każdego dnia podobnym procesom modernizacyjnym i transformacyjnym. Posiadają większy dostęp do informacji i wiedzy wypracowanej przez innych. Powoduje to powolne zacieranie się ostrych granic cywilizacyjnych i kulturowych³⁸.

Szczególną rolę w podtrzymywaniu integralności i rozwoju sił twórczych każdej kultury przyznaje się wartościom i czynnikom kulturowym. W świecie wyobrażonym, a w konsekwencji również w świecie hybrydalnym, często brakuje szacunku dla wartości i zasad życia społecznego obowiązujących w świecie realnym³⁹. Swoista heterogeniczność kulturowa świata hybrydalnego wymaga jednak uwzględnienia troski o tożsamość, ochrony godności człowieka, tolerancji i szacunku

---

³⁶ Por. m.in. K. Michalski, *Między heroizmem a bestialstwem*, Wydawnictwo Mariackie, Kraków 1949; K. Michalski, *Nova et vetera*, WITKM, Kraków 1998.

³⁷ Cyt. za: A. Ułowicz, *Zbieracze złotych głosów*, WITKM, Kraków 2012, s. 479.

³⁸ Por. J. Łucyszyn, *op. cit.*, s. 372.

³⁹ Por. A. Kampka, *Paradoksy utopii – między propagandą a perswazją*, [w:] *Wirtual...*, s. 85-100.

dla innych wartości mających charakter rdzenny⁴⁰. Członkowie takiej „społeczności” mogą wybierać sposób życia i system wartości według własnych preferencji i w konsekwencji powinni odpowiadać za swój wybór. Jednak sieci tego rodzaju są strukturami otwartymi, zdolnymi do rozprzestrzeniania się bez ograniczeń, posługującymi się określonymi kodami komunikacyjnymi w nowym paradygmacie technologii informacyjnych⁴¹, co nie sprzyja dokonywaniu jednoznacznych wyborów, odwołujących się do przyjętego systemu aksjonormatywnego. Jednym z niebezpieczeństw braku odniesienia do systemu wartości są m.in. zaawansowane procesy tworzenia sztucznej inteligencji, urządzeń autonomicznych czy manipulacje na poziomie tkanek ludzkich nieuwzględniające podmiotowości i integralności osoby.

Wirtualny czy utopijny realizm będący częścią świata hybrydalnego zawsze będzie zawierał w sobie wiele dylematów, niepewność i ryzyko utraty układu odniesienia, z powodu deficytu wartości, niemożliwości określenia podmiotu i pewności tożsamości. Oprócz niezaprzeczalnych, związanych z postępem technologicznym atutów świat hybrydalny zawiera w sobie także nieuchronne koszty zarówno indywidualne, jak i społeczne.

BIBLIOGRAFIA

- Castells M., *Siła tożsamości*, przeł. S. Szymański, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Castells M., *Spoleczeństwo sieci*, przeł. M. Marody, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Erikson E.H., *Tożsamość a cykl życia*, przeł. M. Żywicki, Zys i S-ka, Poznań 2004.
- Ingarden R., *Książeczka o człowieku*, przeł. A. Węgrzecki, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2009.
- Ingarden R., *Przeżycie, dzieło, wartość*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1966.
- Jan Paweł II, *Ecclesia in Africa*.
- Jan Paweł II, *Fides et ratio*.

⁴⁰ Por. J.J. Smolicz, *Globalizacja, suwerenność państwowa i wielokulturowość*, [w:] *Tolerancja i wielokulturowość – wyzwania XXI wieku*, red. A. Borowiak, P. Szarota, SWPS Academica, Warszawa 2004, s. 58.

⁴¹ Por. M. Castells, *Spoleczeństwo...*, s. 467-468.

- Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata nauki – Lublin, 9 czerwca 1987 r.*, [w:] Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 9.
- Jan Paweł II, *Redemptoris missio*.
- Kampka A., *Paradoksy utopii – między propagandą a perswazją*, [w:] *Wirtual. Czy nowy wspaniały świat?*, red. K. Korab, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
- Korab K., *Filozofia i socjologia wirtualnej rzeczywistości*, [w:] *Wirtual. Czy nowy wspaniały świat?*, red. K. Korab, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
- Korporowicz L., *Komunikacja symboliczna w rozwoju tożsamości kulturowej*, [w:] *Tożsamość polska w odmiennych kontekstach*, red. L. Dyczewski, D. Wadowski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009.
- Łucyszyn J., *Polska tradycja tolerancji, w kontekście kształtowania nowego społeczeństwa. Od Pawła Włodkowica do Jana Pawła II – recepcja polskiej myśli teologicznej i politycznej*, UJPII Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2014.
- Mazurkiewicz P., *Europeizacja Europy. Tożsamość kulturowa Europy w kontekście procesów integracji*, SGE IP UKSW, Warszawa 2001.
- Michalski K., *Dilatato corde*, WITKM, Kraków 2002.
- Michalski K., *Między heroizmem a bestialstwem*, Wydawnictwo Mariackie, Kraków 1949.
- Michalski K., *Nova et vetera*, WITKM, Kraków 1998.
- Ostrowska K., *W poszukiwaniu wartości*, GWP, Gdańsk 1974.
- Ostrowska K., *Żyjemy w świecie wartości – wywiad z prof. dr hab. Krystyną Ostrowską*, <http://www.swiatwartosci.pl/?p=/swiatwartosci/pl/1/13/4/1/index>.
- Podkowińska M., *Kształtowanie tożsamości w internecie*, [w:] *Wirtual. Czy nowy wspaniały świat?*, red. K. Korab, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
- Śledzińska K., *Hipokryzja i narracja symboliczna w polityce*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe”, t. 32(2), 2012, s. 113-122.
- Śledzińska K., *Humanity Recovered: Social Theories between Individualism and Totalism: Conceptions of Karol Wojtyła and Margaret S. Archer*, [w:] *Critical Realism and Humanity in the Social Sciences: Archerian Studies*, eds K. Śledzińska, K. Wielecki, vol. 1, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2016, s. 137-148.
- Śledzińska K., *The Dynamics of the Axio-Normative Field in the Context of the Globalization Process*, [w:] *Responsibility–Participation–Conscious Citizenship: The Dilemmas of Global Education*, ed. K. Śledzińska, Warszawskie Wydawnictwo Socjologiczne, Warszawa 2017.
- Ślipko T., *Zarys etyki ogólnej*, WAM, Kraków 1974.
- Smolicz J.J., *Globalizacja, suwerenność państwowa i wielokulturowość*, [w:] *Tolerancja i wielokulturowość – wyzwania XXI wieku*, red. A. Borowiak, P. Szarota, SWPS Academica, Warszawa 2004.
- Stróżewski W., *Logos, wartość, miłość*, Znak, Kraków 2013.

- Stróżewski W., *W kręgu wartości*, Znak, Kraków 1992.
- Taylor C., *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*, przeł. M. Gruszczyński et al., PWN, Warszawa 2001.
- Usowicz A., *Zbieracze złotych kłosów*, WITKM, Kraków 2012.
- Walzer M., *O tolerancji*, PIW, Warszawa 1999.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn*, [w:] *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, KUL, Lublin 2000.

ABSTRACT

Axionormative Dilemmas of the Hybrid World

The Internet is a medium which substantially pertains to the lives of the majority of people living in the western civilization. In this reality, a man equipped with his nature, subjectivity, identity, ability to learn and understand in many aspects becomes inexorably dependent on technological development, as well as on the imposed behavioral patterns or on the choices necessitated by a binding system of needs, which make him often ignore the system of values. In contrast, a responsible choice is possible in the world of a clearly defined system of values, with simultaneous maintenance of self-awareness, personal freedom, and identity. Therefore, the problem occurs whether in the world developing in the situation of mutual permeation of what is real with what is virtual, that is, in the hybrid world, it is feasible at all to create and provide the conditions for implementing values? Is it possible to evaluate, establish norms so consequently to guarantee responsible functioning? The paper is an attempt to indicate the selected dilemmas concerning the axionormative dimension of the hybrid reality.

Keywords: axionormative system, hybrid world, virtual world, consciousness, responsibility, subjectivity, identity

Współczesny świat, w którym obecny jest człowiek, tworzą dwie wzajemnie przenikające i uzupełniające się przestrzenie: klasyczna i wirtualna. Ich zróżnicowana funkcjonalnie konfiguracja, umożliwiająca wzajemną dynamiczną koegzystencję i swobodny przepływ przy zachowaniu odmienności oraz względnej niezależności, tworzy rzeczywistość hybrydalną. Ta ostatnia staje się podstawą modyfikacji otaczającej rzeczywistości, łącząc to, co tradycyjne, z elementami umożliwiającymi realizację nowych oczekiwań człowieka.

Rzeczywistość hybrydalna ma charakter dynamiczny, przeobraża dotychczasowe schematy konstruowania, opisywania, analizowania i w konsekwencji transformacji świata. Ekspansywność tych przemian wyprzedziła nie tylko praktykę analiz, lecz także jej konceptualizację. Rzeczywistość hybrydalną należy poznać i zrozumieć, aby można było zainicjować procesy wspomagające rozwój człowieka. Pomimo braku jednoznacznych określeń, którymi można byłoby opisać ten nowo powstały świat połączonych i zespolonych dwóch różnych rzeczywistości, autorzy książki podjęli próbę jego zdefiniowania, a także zrozumienia zachodzących w nim procesów. Książka nie zawiera gotowych wzorów pozwalających odpowiedzieć na pytania: „Jak wykorzystać szanse, które daje powiększony wirtualnie świat?”, „Jak rozwiązać problemy, które generowane są dynamizmami rozwoju, ale i zagrożeń?”. Zawarte w niej teksty autorów reprezentujących różne dyscypliny naukowe pobudzają do refleksji nad możliwościami wykorzystania oraz kontrolowania rzeczywistości hybrydalnej.

Monografia stanowi element wyjściowy do rozważań nad kondycją dzisiejszego człowieka, jego tożsamością oraz obecnością we współczesnych cywilizacji i społeczeństwie. Zawiera wskazówki pozwalające na zaprojektowanie działań edukacyjnych, ale przede wszystkim wychowawczych, które wykreują nową kulturę rzeczywistości hybrydalnej.

<https://akademicka.pl>

